

SAKSFRAMLEGG

Saksbehandler: Odd Arne Helleberg
Arkivsaksnr.: 06/1309

Arkiv: 611 &58

Saken behandles i følgende utvalg:

Utvalg:

Utvalg for miljø og utvikling

Dato:

SIKRING AV AMMUNISJONSDEPONIER I KONGSBERG SØLVVERKS GRUVER - AVSLUTNING AV ARBEIDET.

Organisasjonssak:

N

Trykte vedlegg: 1. Detaljkart over området rundt Haus Oldenburg gruve
2. Forsvarets Logistikk Organisasjons sluttrapport om sikringen (uten vedlegg)

Utrykt vedlegg: Kart som viser beliggenheten av gruver med dumpet ammunisjon. (Skannet som vedlegg 1 på internett.)
Perm med korrespondanse.

Ingress:

Sikringen av ammunisjonsdeponiene i Kongsberg Sølvverks gamle gruver går nå inn i sin avsluttende fase. Gruvene i Overberget og Underberget er undersøkt mht. dumping av ammunisjon og materiell, og det er konstatert at Forsvaret har dumpet i Haus Oldenburg gruve og i noen små skjerp på sørsida. I gruva ligger ammunisjonen fortsatt, i de andre dumpestedene er det sprengt eller brent. Raufoss Ammunisjonsfabrikker har dumpet i Fortuna gruve på Louisehaugen og i Vestre Ertstjernås skjerp sør for Saggrenda. Ingen av dumpingene var ulovlige ut fra samtidens lovverk.

Fortuna gruve og skjerp sør for Haus Oldenburg gruve er gjenfylt, deponiene i selve Haus Oldenburg er sikret ved at tilgangene til dem nå er stengt med betongpropper, i alt fem. Vestre Elgtjernås skjerp er i ferd med å få sin sikringsplan med tidsetappe for gjennomføringen. Sikringene er utført i samsvar med reglene for det fredede Kongsberg Sølvverk kulturmiljø, og med medvirkning fra forurensningsmyndighetene, bergvesenet og Kongsberg kommune.

Avrenningen fra Haus Oldenburg gruve og fra skjerp sønnenfor vil bli analysert for skadelige forbindelser i årene framover, avrenningen fra de andre deponiplassene anses for ubetydelige.

Det er fortsatt eierne som er ansvarlige for å sikre og følge opp deponiene, altså hhv. Forsvaret og sannsynligvis Raufoss Ammunisjonsfabrikkers etterfølger Nammo Raufoss, det siste er forespurt, og en venter i skrivende stund på tilbakemelding.

Foruten ammunisjon og annet avfall fra det militære, er det mye "sivil" søppel i gruvene, sikkert nok i større mengder enn det militære, og også det med en viss mengde miljøgifter i. Slik undersøkelser har vært lagt opp er avrenningen fra dette også blitt med i analysene, som i det store og hele viser at utlekking av miljøgifter er beskjedent.

Bakgrunn:

Sommeren 1945 fløt Norge over av tyske militæreffekter - kjøretøyer, klær og annet feltutstyr, og framfor alt ammunisjon og våpen i alle avskygninger og fasonger, fra flybomber til pistolammunisjon. Noe ubrukelig, noe skadet, alt uønsket som minner fra en uhyggelig tid. Det var derfor er dyptfølt ønske om å kvitte seg med det så raskt som mulig, og en valgte en tidstypisk måte å gjøre det på: Dumpe det i et ferdig hull i bakken, i myrer eller i vann. Metoden har voldet ettertida mange års opprydningsarbeide, et arbeide som sikkert vil pågå ennå i noen år til.

KONGSBERG KOMMUNE

Faktaframstilling:

Dumpingen i Haus Oldenburg gruve begynte iflg. muntlige overleveringer allerede sommeren 1945. Det er imidlertid ikke noe å finne om det i Kongsberg Sølvverks arkiver, trass i at et så vidtrekkende tiltak burde ha manifestert seg i form av en skriftlig avtale. Sølvverket har ellers uttalt seg om de mest ubetydelige ting, ned til hvorvidt 1. og 17. mai bør være helligdager, regler for trening av jakthunder, og attest for at en tidligere ansatt nok var medlem av NS av hensyn til husfreden og ikke for sin overbevisnings skyld. Dokumenter omkring dumpingen er imidlertid ikke funnet fram til sommeren 1946, da arkivsøket ble avsluttet. Dumpingen må således sees på som et "dugnadstiltak" for å bli kvitt overføldig skrot, fundert på forsvars maktens sentrale plass i samfunnsbildet de nærmeste årete etter krigen.

Forsvarets dumping fortsatte fram til omlag 1960. Det ble dumpet i Haus Oldenburg gruve og i et lite, sønnenfor liggende skjerp. Likeledes ble det brent ammunisjon i to andre, små skjerp tett ved veien sørover mot Gottes Hülfe in der Noth gruve, og i fundamentet etter kjerrathjultua ved denne gruva. Kfr. kartet *Vedlegg 2*.

Ammunisjonen i hjultua og i skjerpene sønnenfor ble ved flere anledninger påtent. I Haus Oldenburg gruve er det spor etter irregulære forsøk på å sprengne det, men såvidt vites, har ikke Forsvaret selv forsøkt på sprengne eller antenne noe av det. I tillegg ble det dumpet store mengder "sivil" søppel i disse gruvene, så vel som i andre av sølvverkets gruver - til tross for at det mesteparten av tida var gratis å levere det på kommunens regulære fyllplasser. Avrenningen fra denne avfallsfraksjonen er vanskelig å skille fra den fra de militære deponiene, og inneholder utvilsomt også en del miljøgifter. Det "sivile" søppelberget er betydelig større enn det militære, og omfatter alt fra bilvrak via mopeder, konfyrer, kjøleskap, batterier, hundekadavre og annet hva et moderne samfunn produserer av søppel. En har fått en brukbar oversikt over avrenningen også fra denne gjennom nærværende prosjekt

Mellom 1972 og 1977 foretok dertil det daværende Raufoss Ammunisjonsfabrikker dumpinger i Fortuna gruve på Louisehaugen og i Vestre Ertstjernås skjerp ikke langt unna Ertstjern ved Kisgruva, sør for Saggrenda. Kfr. kartet *Vedlegg 1*. Denne dumpingen skjedde etter avtale med bergmesterembedet, og denne såvel som Forsvarets dumpinger var ikke ulovlige ut fra datidas lovverk.

Dumpeplassen i Haus Oldenburg gruve tiltrakk seg raskt eventyrlystne guttunger i alle aldre, og helt fram til at deponiet nå er sikret, har folk tatt seg inn dit på leit etter effekter. Da deponiene som sagt er forsøkt sprengt, må ammunisjonen antas å ha blitt ustabil. Det er ikke så farlig så lenge det ligger fuktig, slik det ligger i deponiet. Tas det ut og tørkes, kan det imidlertid eksplodere, og Forsvaret har kunnet melde om tilfeller av slikt fra flere steder i landet.

Hovedinnfallsporten var gjennom Elsestoll, som går inn fra Ollebakkene i øst til Gottes Hülfe in der Noth gruve og derfra i ei grein mot sør til Willen Gottes gruve, og ei mot nord til Morgenstern gruve rett sør for Store Sachsendam. Elsestoll ble sprengt igjen i 1970-årene for å stanse denne trafikken, med etter at enkelt og lett fjellklatreutstyr kom på markedet, tok den seg opp igjen via dagåpningene i Gottes Hülfe in der Noth og Mildigkeit Gottes gruver.

Det begynte også å svirre rykter om dumping i andre gruver og i den nærmeste dammen, Elsedam, rykter som vokste seg stadig større etter som årene gikk uten at det ble igangsatt oppklarende undersøkelser.

Utredning:

Ammunisjonsdeponiene har vært omtalt i media periodevis over flere år, med 1971 som første kjente mediaomtale. Som et ledd i oppryddingen i irregulære fyllinger tok Kongsberg kommune et initiativ i 1994 for å få undersøkt avrenningene fra dette og andre deponier. En konsentrerte seg først om deponiet av "sivil" søppel i Gabe Gottes gruve rett nord for Saggrenda, da det er det største og det som ligger nærmest bebyggelse.

I 2000 kom det fart i undersøkelse av gruvene med ammunisjon i, etter at en privatmann hadde fått en deformert fisk i Storbakkdamm nedstrøms Haus Oldenburg og skjerpene, og hadde fått tatt ut vannprøver som kunne tyde på forhøyet tungmetallinnhold i avrenning fra gruvene i forhold til normal overflateavrenning. Kommunen besørget uttak av flere prøver, som viste at en nærmere undersøkelse var påkrevet, og 15. mars 2001 ble det holdt et møte med alle berørte parter der en gikk gjennom sakens forskjellige sider. Forsvaret og Raufoss Ammunisjonsfabrikker vedkjente seg sine respektive deponier og leverte oversikt over hva som var der så langt en visste det.

Oversiktene mangler helt for de første årene, senere er det ført oversikter av typen så og så mange lass med den og den type avfall, altså ikke videre egnet til å fastslå med rimelig nøyaktighet hva som finnes.

Det ble bestemt at Forsvaret umiddelbart skulle påbegynne arbeidet med å sikre sine ammunisjonsdeponier, og at det skulle nedsettes ei arbeidsgruppe som kunne stille opp et undersøkelsesprogram for alle deponistedene.

Bergvesenet tok på seg å kalle inn arbeidsgruppa, som hadde sitt første møte 11 mai s.å. Da hadde det ryktes at

KONGSBERG KOMMUNE

opprydding var på gang, og kommunen fikk noen henvendelser fra interesserte firmaer, bl.a. fra det tyske foretaket Sontek, som har lang erfaring i fjerning av ammunisjonsdeponier. De ønsket en omvisning i området, som fant sted 14. mai sammen med kjentfolk fra kommunen, og de mente på grunnlag av det en da visste at deponiene rent teknisk lot seg fjerne på en sikker måte.

På grunnlag av drøftingene i møtet 11. mai ble det satt igang en rekke tiltak fra våren av og utover i året:

- Gruver som ble mistenkt for å romme ammunisjon, ble merket med fareskilt.
- Elsedam ble avsperrert for bading, fiske og andre aktiviteter ved hjelp av plakatoppslag, til den ble undersøkt med dykkere i juni 2002 og konstatert ikke å inneholde noe.
- Et klatrefirma ble engasjert for å ta foto av det som var dumpet i de mest aktuelle deponiene. Derpå gikk Forsvarets egne fagfolk ned og beså deponiet i Haus Oldenburg gruve i august 2001 og konstaterte en del ammunisjon i det, for uten anselige mengder "sivil" søppel.
- Norsk Institutt for Vannforskning (NIVA) ble engasjert for å utarbeide og gjennomføre et undersøkingsprogram for avrenningen fra deponiene. Undersøkelsen kom i gang i oktober 2001, som er den tid på året avrenningen bruker å være størst i underjordiske rom, og omfattet også upåvirkede lokaliteter, for å kunne danne seg et bilde av den naturlige bakgrunnsavrenningen i feltet.
- Bergvesenet lokaliserte i løpet av sommeren de gruvene Raufoss Ammunisjonsfabrikker hadde sine deponier i.

Rapporten fra NIVA forelå i mai 2003 og dekker tidsrommet oktober 2001 - oktober 2002. En målte kontinuerlig vannføringen ved munningen av Underberstollen, i Kristians stoll nedstrøms Gabe Gottes gruve, og tok ut månedlige prøver. I tillegg ble det tatt ut to serier stikkprøver langsmed Kristians stoll, fra oppstrøms Gottes Hülfe in der Noth gruve og ut mot prøvestasjonen. Dertil ble det tatt ut stikkprøver av avrenningen fra Kisgruva og av vann som hadde passert berghaldene ved Haus Sachsen og Juels gruve, og fra bekkedraget ved Haus Oldenburg gruve, for å få et begrep om hva som kan være naturlig bakgrunnsavrenning.

Undersøkelsen viser at det er noe høyere innhold av tungmetaller i vann fra gruvene enn det er fra overflateavrenning, og at det aller meste av tungmetallinnholdet synes å stamme fra mineraler i gruvene. Rapporten oppsummerer ved å foreslå fortsatt overvåking av avløpet fra deponiet i Haus Oldenburg gruve med ei prøve hver høst, og noen flere stikkprøver fra omliggende skjerp.

Statens forurensningstilsyn (SFT) har hatt rapporten til uttalelse, og har sagt seg enig i konklusjoner og anbefalinger om videre arbeid. De anbefalte undersøkelser ble fulgt opp året etter, men pga. omorganiseringer innen forsvaret ble konkrete tiltak lagt på is. Først i september 2003 var ny organisasjon på plass, og en kunne gå videre med selve sikringsarbeidet.

Om høsten og den påfølgende vinter ble samtlige av de gruver en visste det var dumpet ammunisjon i, eller som det ryktes det hadde vært dumpet ammunisjon i, undersøkt: Haus Oldenburg, Gottes Hülfe in der Noth med omliggende sjakter, Prinsen av Augustenborg/Hellig Trefoldighet og Prins Christians gruver. Undersøkelsen ble besørget av de to fjellklatringsfirmaene Berganfahererne og Nett-IT ved at personell fra dem tok seg inn til sjaktene og foretok en grundig befarings med tilhørende fotodokumentasjon. Det ble funnet ammunisjon kun i vestre drift av Haus Oldenburg gruve, i de andre er det bare "sivil" søppel.

Det ble også tatt ut flere stikkprøver av vann i mer umiddelbar kontakt med avfallsdeponier, og av vann i tilstøtende sjakter, som var uberørt av dette, for å undersøke bakgrunnstilførselen. Prøvene bekreftet inntrykket av at tungmetallinnholdet vesentlig stammer fra berggrunnen rundt - eldre beretninger fra Kongsberg Sølvverk viser da også at kongsberggruvene fører litt kvikksølv, i Gottes Hülfe in der Noth gruve såpass at en kunne samle opp små mengder i smeltehytta etter at malm fra denne gruva var behandlet.

Forsvaret undersøkte samtidig de forskjellige alternativene for sikring, der SFT og Direktoratet for Samfunnsikkerhet og Beredskap har det siste ordet, og kom etter hvert til at gjenstøping av tilgangsmulighetene var det rette: Tømming av deponiet og ikke minst fraktig av potensiell ustabil ammunisjon til steder hvor den kunne sprenges under kontrollerte forhold, ble holdt for å være for farlig. Forslaget vant tilskutning blant faginstansene, Kongsberg kommune sluttet seg til ut fra det resonnement at en slik sikring ikke opphever Forsvarets ansvar for videre oppfølging og tilsyn, og heller ikke gjør det uoverkommelig å tømme deponiet, om en senere kommer til at det vil være påkrevet.

I januar 2005 knyttet Forsvaret til seg firmaet Prosjektjenester for å ta seg av selve utføringen av sikringen. Deponiet er nå gjort utilgjengelig ved at det er støpt to betongpropper i tilgangene fra stollsystemet på omlag 100 m dyp, og de to gjennomslagene fra den østre driften i gruva til den vestre ble sikret på samme vis. Fra nord er tilgangen sikret av en "vannlås" som oppstod da stollen ble påbegynt ca 2,5 m lavere fra nord enn fra sør, og dertil skal det stå en fordemning (ei "kilsump") i den fra 1845, for å regulere vannføringen mot Gottes Hülfe. Endelig ble det støpt nytt betonglokk over dagåpningen på denn vestre drift, oppå det eksisterende. I bunnen er

KONGSBERG KOMMUNE

det lagt drensledning, og det er rensket opp en liten fangdam nede i Gottes Hülfe in der Noth gruve, der alt vannet drenerer ut. Her vil det hvert år i oktober bli tatt ut ei prøve unde godt kontrollerbare beringelser. For uten dette arbeidet er stollen fra skjerpet sør for Haus Oldenburg gruve blitt forsynt med en dam for å bremse direkte utrenning mot Elsedam. Mesteparten av vannet vil fordampe, kun i nedbørrike perioder kan det renne over noe. Her skal det også tas prøver av det vannet som måtte renne over, og av vannet i dammen umiddelbart nedstrøms.

Vestre Ertstjernås skjerp ligger på en liten haug, og har lite tilsig fra omgivende terreng. Det er underfart av ei ort fra Bratteskjerp i vest, men det er ingen forbindelser mellom den og sjakta med ammunisjon i. Sikringsarbeidet er påbegynt utredet av Bergvesenet, og en venter forslag i løpet av sommeren. Kommunen antar at det beste og sikreste vil være å støpe et lokk over åpningen, men avventer Bergvesenets utredning og avklaring av ansvarsforholdene.

Oppsummering:

Deponiene er et produkt av oppryddingsbehovet umiddelbart etter kringen, og av det syn på sikring og på forurensning som gjaldt fram til 1970-tallet. Det som ble gjort, var lovlig ut fra datidas lovverk, og ansvarshavere for alle deponier er kjent. Sikringen av deponiene er også til en viss grad blitt foretatt, ut fra datidas forutsetninger: Sprengning av innholdet og blokkering av tilgangsveiene. Manglende grunnlagsundersøkelser har imidlertid ført til at problemet på folkemunne har vokst mye ut over sine rette dimensjoner, i og med at andre gruverom også er blitt trukket inn. Dette skyldes nok til dels manglende kjennskap til hvem som er hvem av gruvene: Tilgangen til Haus Oldenburg via Gottes Hülfe in der Noth gruve har ført til at ammunisjonsdeponiene ble knyttet til den siste. Forøvrig kan det skyldes de sikringstiltakene som ble gjort i feltet etter at en skiløper hadde kjørt ned i Prinsen av Augustenborg gruve i 1976 og forulykket: En rekke av de antatt farligste gruveåpningene ble gjenstøpt, herunder også Haus Oldenburg gruve, noe som senere på folkemunne må være utlagt slik at det var ammunisjonsdeponi i alle gjenstøpte gruver.

Mengden sivil søppel i Kongsberg Sølvverks gruver overstiger langt den militære, og inneholder også miljøgifter og potensielt skadelige stoffer. En ganske betydelig del av den er nå kommet til overvåking som en følge av overvåkingen av det militære avfallet.

Alle deponisteder er nå funnet, og ansvarsforholdene er i det vesentlige bragt på det rene. Tilgangen er stengt eller er i ferd med å bli det, noe som ikke fritar ansvarshavende for fortsatt oppfølging. Avrenningen fra deponiene i Haus Oldenburg gruve vil bli fulgt systematisk opp. Situasjonen er således kommet under så god kontroll en kan trenge ut fra hva en nå vet om slike deponier, og annen type sikring er ikke umuliggjort om det senere skulle bli påvist at det er nødvendig.

RÅDMANNENS ANBEFALTE INNSTILLING:

Redegjørelsen tas til orientering. Rådmannen melder fra om situasjonen endrer seg.